

PRIKAZI I RECENZIJE

Katinić, Križo

Živjeti za smrt, umrijeti za život?,

Zagreb, Stajergraf, 2005.

Knjiga zvuči dramatično, katkada zvuči deprimirajuće, što samo pokazuje da se ona bavi onim situacijama koje bi svatko od nas želio izbjeći. Bavi se situacijama kada mnoge lijepe teorije i riječi zvuče banalno i bez smisla. To su tzv. granične situacije od kojih je najdramatičnija smrt. No upravo stoga što se u ovoj knjizi radi o situacijama u kojima svaka suvišna riječ ili teorija samo produbljuju opasnost od besmisla svega, te je najvažnije kako se čovjek osjeća i uspijeva li u toj drami pronaći neki smisao, upravo stoga pisac ove knjige metodološki postupi ispravno: sociologijsko istraživanje jest podloga teorijskom razmišljanju. Ova metodologija knjizi daje pečat vjerodostojnosti.

Teolog se suočava s problemom koji dr. Katinić ovako definira: «Moderno vrijeme zapostavlja tijekom povijesti dominantne teme o besmrtnosti, te općenito metafizička pitanja. Sudionici smo prevlasti pragmatičnih obrazaca života, koji se iz sfera tehničko-tehnoloških i informatičkih područja nezaustavljivo useljavaju i u sfere koje su se klasično definirale kao teme humanističke, intimno duhovne prirode» (str. 27). Ovo je razlog što se i teolog, kada govori o smrti, osjeća kao da pliva protiv struje. Drugi je uvjet vjerodostojnosti ove knjige da se pisac ne suočava s teorijskim postavkama u tzv. graničnim situacijama nego im pristupa egzistencijalno, sagledava čovjeka koji umire, boluje ili pati danas, u ovom indiferentnom svijetu.

Čitajući ovu knjigu s teološkog i etičkog stajališta može se autoru uputiti i mala primjedba. Trebalo je u 21. pitanju, uz ostala potpitanja, postaviti i sljedeće: Smatrate li da vam vjera može olakšati pristup smrti ili osmisliti smrt (vašu ili nekoga bližnjega)? Naime, od četiri mi se potpitanja samo prvo čini ispravno. U ostalim je pitanjima sasvim izvjesno da Bog ne izuzima nikoga od smrti, da onaj

koji ne vjeruje ne očekuje ništa od vjere, i da je poimanje kako je smrt od raka Božja volja neka vrst praznovjerja. Iz odgovora na ovo pitanje jasno je da su i ispitanici ovako shvatili pitanje. Naime, ni ja ne vjerujem da samo Bog spašava čovjeka, jer čemu bi onda trebali postojati liječnici itd. Isto tako, ni ja ne vjerujem da je smrt Božja volja, ako imamo u vidu da se Isus itekako borio protiv smrti, pa i ponudio izlaz: uskrsnuće i vječni život. Valjda i zbog toga mnogi od ispitanika nisu odgovorili. Ne znam je li neki teolog upitan za savjet prilikom sastavljanja ovog pitanja.

Ovom se knjigom kao crvena nit provlači svojevrsna sličnost filozofskih postavki koje autor izabire i teologije. «Uključivanje «kraja» preduvjet je i inspiracija egzistiranju» (str. 97). Ova teza Jaspersa da se teološki ovako izreći: Čovjek, kršćanin iz svog promišljanja o smislu vlastitog postojanja nikada ne smije isključiti neku bitnu sastavnicu, kao što je smrt, bez obzira koliko neugodno bilo o njoj razmišljati. Jedino što teologija dodaje i dimenziju «nakon smrti», te sama smrt na taj način još dramatičnije utječe na sadašnju egzistenciju. U suprotnom bi se moglo dogoditi da nekome razmišljanje o smrti postane «negativna» inspiracija, razlog za apatiju i pesimizam. «Egzistencija treba biti otvorena transcendenciji, a to se može postizati svjesnim prihvaćanjem graničnih situacija» (str. 100). Ova filozofska tvrdnja u potpunosti odgovara jednom kršćanskom i teološkom pristupu smrti. Ovdje je filozofija zaista «ancilla theologiae». Ova knjiga može poslužiti kao polazište nekome tko će napisati teološku knjigu o tzv. graničnim situacijama, ali knjigu koja neće nuditi jeftina rješenja poput: «to je sve Božja volja», «trpljenje će te spasiti» itd., nego će se suočiti sa stvarnošću ove drame hic et nunc.

Kada se radi o takvim dramatičnim situacijama kao što su bolest, patnja i smrt, važno je kako netko postavlja pitanja o tome kako nadići ovakve drame i kako ih osmisliti. Tko god pročita knjigu uvidjet će da je ona prepuna pitanja. Što je sasvim logično, jer još nitko nije izravno na sebi iskusio vlastitu smrt da o njoj sada može govoriti ili dati neke objektivne odgovore. Mnogo toga iz sfere smrti ostaje pitanje. Kada bi samo ovo nabranje pitanja bila glavna zasluga knjige, ona zaslužuje biti pročitana od mnogih. Naime, i

samo kršćansko poimanje smrti, patnje, bolesti samo je ponuda za osmišljavanje ovih graničnih situacija koje netko može i ne mora prihvatiti. Stoga pitanja vezana uz smrt nikada ne gube svoju snagu. Hoće li čovjek na neke situacije pronaći odgovor ili smisao često ovisi o tome postavlja li ispravno pitanje.

Govoriti o graničnim situacijama moguće je samo uz pomoć interdisciplinarnog pristupa. To autor čini uz pomoć filozofije, psihoterapije, logoterapije. Naravno da bi logičan produžetak ovog razmišljanja bila teologija. Naime, ako, sukladno Jaspersu, «filozofirati znači učiti se smrti» (str. 123), onda teologizirati znači «učiti se nadvladavanju ili osmišljavanju smrti». Nije čudno koliko je teorije i prakse Crkva tijekom povijesti posvetila pitanju smrti. Povijesni je «griješ» teologije što se ona premalo interdisciplinarno postavila. Ova knjiga nudi mogućnost da teologija u govoru o graničnim situacijama koristi domete egzistencijalne filozofije i logoterapije. Pionir u korištenju spoznaja drugih disciplina u moralno-teološkom razmišljanju bio je u novije vrijeme teolog Bernhard Häring.

Ova knjiga otvara pitanje koliko tzv. granične situacije determiniraju moralnu odgovornost. Ovom pitanju autor samo sramežljivo pristupa. Valjda ovaj zadatak ostavlja etičarima. Za kršćanskog je etičara i moralnog teologa važno uvidjeti u kojoj mjeri i na koji način stanje straha pred smrću ili suočavanja sa smrću može utjecati na odgovornost osobe u moralnom djelovanju. U tom je smislu velik pomak učinjen u ophođenju s osobama koje su namjeravale počinuti samoubojstvo. Psihologija je teologiji pomogla otkriti kako se kod suicidalne odluke teško može govoriti o potpuno svjesnom, slobodnom i voljnom činu. Ova će knjiga pomoći da se na taj način teologija okoristi mnogim spoznajama egzistencijalističke filozofije i logoterapije u sagledavanju i moralnoj prosudbi ljudskih ponašanja ne samo u odnosu na smrt nego i u nekim drugim graničnim situacijama.

Možda je jedna od najvećih zasluga knjige uočavanje važnosti solidarnosti u ovakvim graničnim situacijama. U svijetu koji obiluje egoizmom ova teza može imati veliku vrijednost. Utopistički je misliti da i najjača vjera potpuno oslobađa čovjeka od straha pred smrću

i nekim drugim graničnim situacijama, kao što su bolest, patnja. Ona priča o čovjeku koji zalijeva cvijeće i na pitanje što bi učinio kada bi znao da će sutra umrijeti odgovara kako bi i dalje zalijevao cvijeće samo je priča. Stanje je prilično drugačije. Ova knjiga zapravo želi čovjeka umiriti, reći mu kako je moguće nositi se s tim situacijama, kako očaj nije zadnja riječ čak i kada se čini da je sve gotovo. Ono što je u tim trenucima čovjeku najpotrebnije to je onaj drugi, onaj moj bližnji, koji ne mora biti psihoterapeut, ali mora biti čovjek koji mi želi pomoći. U tom smislu mislim da ova knjiga, u svom predzadnjem dijelu, može pomoći svakome da barem donekle bude psihoterapeut, što će mu itekako olakšati ophođenje s čovjekom koji se suočava sa smrću.

Čitatelj se ne smije zvesti mišlju kako se, sukladno knjizi, čovjek mora suočiti s nekom graničnom situacijom kako bi sam sebi postavio pitanje smisla života, smrti, patnje... Ne, ova knjiga ne želi frizirati stvarnost, već se pisac uživljava u stanje onoga tko je suočen sa smrću, bolešću... To ovu knjigu čini teškom za čitanje onomu tko je zdrav i ne pomišlja na smrt. No, svi mi dobro znamo da svatko prije ili kasnije dođe u takvo stanje. Ova knjiga da naslutiti kako će se tada osjećati i za koju «granu» se u ovim trenucima može uhvatiti. To je jako puno.

Iako knjiga ne raspravlja naširoko o ovom pitanju, ona ga postavlja. A pitanje glasi: kako vjera utječe na granične situacije? Vjera, zbog svog upućivanja čovjeka na onozemno, omogućuje relativiziranje kako bolesti tako i smrti. Ne u smislu omalovažavanja, nego upravo suprotno: uklapa ih u čovjekov hod koji ne prestaje sa smrću, te na taj način i samu smrt i bolest de-dramatizira. «Ni metodologija, ni psihoterapijski postupak ne mogu zadovoljiti upitnost, niti zaobići tjeskobu od neizbježnosti smrti. Prolaznost je, kao djelomični i opći fenomen, utkana u pojedinačnu svijest, što asocira na smrt, ali i pobuđuje žudnju za beskonačnim, vodi u otvorenost egzistencije – prema transcenciji, pri čemu i strah od smrti teži prevladavanju, ali vodi i iscrpljivanju vlastitih snaga.» (str. 242)

U ovom je trenutku svakako potrebna svojevrсна demitologizacija smrti. Dok znanost nije bila u stanju činiti sve što može

danas u zaštiti života, postojao je opravdani oprez pred fenomenom smrti. Trebalo je izbjeći bilo kakve manipulacije. Tome je pridoni-jela i Crkva svojom «sakralizacijom» smrti. Ona je bila motivirana činjenicom da kršćani vjeruju kako je smrt samo prijelaz u vječnost. Zato zaslužuje svaki respekt, prije i u trenutku smrti. Međutim, s vremenom se iz takvog respekta prešlo u neku vrstu mitologizacije smrti i umiranja. Pogledajmo samo koliko se folklora nakupilo oko naših sprovoda. Kao što je nekada bilo potrebno demitologizirati odnos prema prirodnim fenomenima i katastrofama, tako je to potrebno učiniti danas u odnosu na smrt. Vjernik, koji vjeruje u smrt kao prijelaz u nešto kvalitetno novo, lakše će prihvatiti govor o pravu na dostojanstvenu smrt, tj. onu koja nije bjesomučno preživljavanje u smislu vegetiranja. Mislim da ova knjiga otvara ovakvu mogućnost i valorizira vjeru kao «učinkovito terapijsko sredstvo» u graničnim situacijama.

Možda je isto tako važno demitologizirati zdravlje. Teološki rečeno, čovjekovo zdravlje, kao i sam život, spada u onu vrstu kategorija i vrijednosti koje definiramo kao «Božji dar», a to znači da one samo donekle potpadaju pod kompetenciju čovjeka i njegova razuma. Čovjek je u neku ruku samo administrator svoga zdravlja. U pozitivnom i negativnom smislu. Pozitivno, tako što djeluje preventivno; negativno, tako što će katkada morati prihvatiti činjenicu da postoji nešto veće od zdravlja čemu mora težiti. Svjesno narušavati zdravlje moralno je loše. Stvoriti od zdravlja apsolutnu vrijednost također je teološko-etički upitno. Zdravlje nije na istom stupnju ljestvice vrijednosti kao što je nevini život. Zato, ako je samoubojstvo uvijek grijeh, podnositi patnju ili nagrizanje bolesti radije nego se odreći nekih svojih temeljnih ljudskih i vjerskih načela, može biti razumljivo i etički ispravno. Pravo na zdravlje, teološki rečeno, nikada ne zaboravlja da se radi o daru. Kada kažemo «pravo na zdravlje» onda ne mislimo teološki nego mislimo na društvenu, socijalnu, civilizacijsku razinu. Bez daljnjega, aksiom «*gratia supponit naturam*», koji se odnosio na socijalne prilike života, vrijedi i ovdje, ali samo donekle. Da bi se čovjek mogao nesmetano razvijati kao osoba i vjernik, nužno mora dostojanstveno živjeti i imati zdravlje.

Ali ne kao «*conditio sine qua non*». Nisu svi bolesnici nesposobni potpuno se ostvariti kao ljudi i vjernici, kao što ni svi siromasi nisu nesposobni biti dobri ljudi i dobri vjernici. Živimo u vremenu kada je možda potrebna i svojevrsna demitologizacija zdravlja. Mislim da je Crkva tako nešto učinila sa smrću, kada je prihvatila definiciju smrti kao «kliničke smrti». Možda je potrebno to učiniti i sa zdravljem. Predstaviti zdravlje kao apsolutnu vrijednost djeluje ubitačno na one koji su bolesni. Da je zdravlje apsolutna vrijednost, onda bi bolest bila grijeh. Zato, paralelno s razvojem medicinske znanosti mora ići razvoj komunikologije, umjetnosti komuniciranja s pacijentom kojemu ćemo biti sposobni predstaviti i alternativne vrijednosti kojima može osmisliti život. U suprotnom će neizlječiva bolest uvijek biti doživljena ne samo kao poraz čovjeka, njegova znanja i umijeća nego i kao poraz Boga kojega mi definiramo Ocem ljubavi. Ovo je možda najveća zasluga ove knjige.

Josip Grbac